

כי השמחה הזאת אין משיגה אלא המגיע למעלת אהבת ה' שהיא היציאה מן ההסתר — בחינת הוצאת חמה מנרתיקה (עיין נדרים ח'). וכן מצינו במדרש ויקרא רבה (פ' כ"ט): —

“אמר ר' יאשיהו כתיב אשרי העם יודעי תרועה. וכי אין אומות העולם יודעים להריע? אלא שהם (ישראל) מכירים לרצות את בוראם בתרועה, והוא עומד מכסא דין לכסא רחמים והופך להם מדת הדין למדת רחמים...”

הרי שמדת הדין עצמה נהפכת לרחמים כפי המבואר לעיל. וכן מצאתי מפורש בביאור היפוך מדת הדין למדת הרחמים ע"י השופר בסידור הר"י מלצן בענין התקיעות בשם בעל יערות דבש: —

“שופר הוא השמעת דין, כי אין רשות... למקטרגין ליכנס להפרגוד עד שישמע קול שופר ואז מתחיל הדין, ואז הותר ליכנס כל מארי דינא לתבוע דין... וזהו וקול שופר ישמע ויאמרו הנה יום הדין... וזהו שמעורבב השטן כיון שב על דין בעצמו תובע הדין ואומר דונו לי דינא, הרי חמת המלך שככה, כי הוא מקבל על עצמו... דין על עוונות, וכן בנפילת אפים יהיה כך שמוסר גופו ונפשו לקבל דין שמים כפי הראוי מתוך דינו של הקב"ה, ואז כביכול נתמלא רחמים, וזה רמזו ז"ל: במקום שיש דין למטה אין דין למעלה.”

בראש השנה עיקר הכח המניע הוא השופר — גדר קבלת דינו ית' בשמחה, כמאמר הכתוב “וגילו ברעדה”. ומגיעים אנו לזה ע"י מלכיות — התבטלות כל הרצונות כלפי הדר גאונו ית', וע"י זכרונות — בחינת הצטרפותנו לזכיות כל הדורות במסירות נפשנו. וכשישראל מקבלים עליהם את הדין מאהבת השי"ת ומתוך השאיפה לקדש שמו, זוכים להיפוך מדת הדין לרחמים.

שני ימים של ראש השנה

בכל שנה אנו עושים על פי תקנת חז"ל שני ימים של ראש השנה, ואפילו בארץ ישראל, כידוע, מחמת ספק (עי' ר"ה ל:). וגם היום, דידיעין בקביעתא דירחא, התקנה קיימת ועומדת. וצריך בירור, איך אנו מתפללים

נאמר בישיבת פוניבז', מוש"ק נצבים, תשי"א.

ביום שני של ראש השנה כל התפילות השייכות ליום הדין, כגון "הנה זה יום הדין", ו"היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים", וכדומה. בשלמא בשאר ימים טובים של גליות, קידשו חכמים את היום בקדושת יום טוב וכל דיני יו"ט חלים עליו. אבל איך שייך גדר "יום הדין" דרבנן?

טעמים פנימיים לתקנות חז"ל

הנה הזהר הקדוש מאיר את עינינו בענין זה. איתא שם (פינחס רל"א):

"תנן, ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו, יום ביומו מאי היא?

(ב"מ 101א)

אלא, הני תרין יומין דר"ה. אמאי תרין יומין? בגין דאינון

תרי בי דינא דמתחברין כחדא, דינא עילאה, דאיהו קשיא,

בדינא תתאה דאיהו רפיא; ותרוייהו משתכחין. (תירץ הזהר:

כיון שהם שני בתי דין שמתחברים כאחד, דין עליון, שהוא

קשה, עם דין תחתון, שהוא רפה; ושניהם נמצאים).

דבר גדול למדנו הזהר בזה, והוא שגם דברים שבאו על ידי תקנת חז"ל

משום סיבות ידועות יש להם טעם פנימי על פי עומק סתרי תורה. וכן איתא

שם בענין שברים-תרועה שאנו תוקעים מספיקא דמשמעות "תרועה" הכתובה

בתורה — שגם לשניהם יחד טעם פנימי, ואמר שם: "ועל דא לא ידעי הני

בבלאי רזא דיבבא ויללותא, ולא ידעי דתרווייהו איצטריכו"; ומבאר שם

את טעמם.

ובכתבי האריז"ל מבאר דברי הזהר הנ"ל בענין שני ימים של ר"ה,

ואומר שגדר היום הראשון הוא לתקן פנימיות העולמות (סוד "הנשמות"),

ויזם שני — לתקן חיצוניות העולמות (סוד "עולמות").

השגחה פרטית וכללית

הנה הדברים עמוקים, ואי אפשר לנו לבארם בכל היקפם, אך זה ניתן

להאמר: שתי הבחינות בדין מקבילות הן לשני אופני ההשגחה הידועים —

השגחה פרטית והשגחה כללית. נבארם כאן בקיצור: ההשגחה הפרטית מכוונת

היא כלפי איש העומד בדרגת עובד השי"ת לשמה, שהוא בעצמו בבחירתו

ובמעשיו מגלה בעבודתו את כבודו יתברך בעולם, ונקראת פרטית מפני

שהיא מכוונת כלפי כל איש ואיש לפי עבודתו העצמית, וע"כ נקראת גם

השגחה אישית, כמבואר בראשונים. הנהגה זו הינה בדקדוק רב לפי מעשיו,

לתת לו כל הכלים הנדרשים לו לעבודתו; וגם למנעם ממנו לעת הצורך,

כי לאיש כזה גם המניעה סיוע היא בגרמה לו לפשפש במעשיו. ועל זה נאמר:

"הקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה". אך ההשגחה הכללית היא למי

שאינו עובד ה' כלל, או שעובדו מחמת שיגרא בלי הכרה פנימית, ולכן אין

במעשיו כדי לגלות את כבודו יתברך באופן ישיר. תוכן חייו הוא במה שעוסק בהכנות הנדרשות לצדיק לצרכי עבודתו הוא; היינו שתכליתו היא להיות "כלי" לצדיק האמיתי ולתקן את העולם שבו עושה הצדיק את עבודתו. מה שמגיע לאנשים כאלה בעולם הזה איננו מכוון לפי מעשיהם הם, כי בזכות עצמם לא היה להם זכות קיום, אלא זוכים כפי צרכי עבודת הצדיק. נמצא שההשגחה עליהם היא באופן בלתי-ישיר, וגם נקרא כללי, כי יתכן שצורך הצדיק ידרוש שינתן חלק שוה להרבה בני אדם למרות שינוייהם הפרטיים במעשים. כזה הוא חלקם של כל אומות העולם, וגם של אותם מישראל השמים עיקר עסקם בענייני קיום העולם הזה, וגם של אותם העוסקים בתורה ובמצוות באופן חיצוני — מצות אנשים מלומדה, מחמת שיגרא לבה, או שלא לשמה. עיין מש"כ הרמב"ם במורה ח"ג פ' יז—יח, ובהקדמה לפירוש המשניות על אז"ל: "אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה". וכן עיין ספורנו פ' תזריע י"ג מ"ז: "... אמנם הנרדמים אשר לא... התעוררו כלל... והם כל בני עכו"ם ורוב האומה הישראלית, זולתי יחידי סגולה, הם בלי ספק תחת הנהגת הטבע... כשאר מיני בעלי חיים אשר לא תפול השגחה אלקית באישיהם אלא במיניהם בלבד, כי בהם תשלם כוונת הממציא ית'..."

דינו של יום שני של ר"ה

ואף על פי כן גם אלה החיים תחת ההשגחה הכללית בעלי בחירה הם, ונידונים על בחירתם בראש השנה. אמנם קיומם הוא בזכות הצדיק שהם "כלים" אליו, אבל נידונים הם לברר אם ראויים הם לזכות זו או לא. ובוה שונה האדם משאר הנבראים אשר היותם כלים תלויה רק בצרכי הצדיק לבה, אבל האדם נידון בוה לא רק מפאת צרכי הצדיק לבה, אלא גם מפאת בחירתו הוא, אם הוא ראוי לזכות לשמש לצדיק.

והנה גדר יום ראשון של ראש השנה — דינא קשיא, דין הפנימיות — הוא דינו של הצדיק עצמו שנמצא תחת ההשגחה הפרטית; וזהו "דינא עיילאה" המוזכר בזהר, וכן ענין סוד הנשמות המובא בכתבי האריז"ל — גדר פנימיותו של האדם. וגדר יום שני הוא דינו של ה"כלי" לפי מבט ההשגחה הכללית. ודין זה הוא "רפיא", כי זכויות מועטות יותר נדרשות כדי לזכות להיות כלי לצדיק מאשר לזכות בדין בזכות עצמו. וזהו "דינא תתאה" — דין בבחינת החיצוניות — תיקון העולם עבור עבודת הצדיק, סוד העולמות כדברי האריז"ל.

גם בעבודה החיצונית — תורה ומצוות שלא לשמן — ישנן שתי בחינות. יש מי שעיקר שאיפתו הוא לשמה, והוא משתמש בשלא לשמה בתור סיוע

כדי להקל מעליו את מלחמת יצרו. בזה נמצאת השלא לשמה מסובבת מהלשמה, ותחת שליטתה. ויש שעיקר שאיפתו הוא בשלא לשמה, אך נמצאת בו גם נקודת לשמה, והיא תוכל להביאו לבסוף לידי לשמה. והנה בזמן הבית עדיין היו הלבבות בגדלותם והיה עיקר שאיפתם לשמה, וכיון שגם חיצוניותם היתה בטלה לגבי פנימיותם, היה בהם בעיקר דין פרטי, והדין על היותו כלי לשאר בני אדם היה טפל לזה. ועל כן רגיל היה ראש השנה להיות רק יום אחד, כעיקר הדין. ואם לפעמים ירדו ממדרגתם ונטו לצד החיצוניות, סיבבו מן השמים שיאחרו העדים לבוא, והיו להם שני ימים ראש השנה, כדי שידונו ביום שני גם מפאת היותם "כלים". גם בבית שני, אף שלא שרתה בו שכינה כמו בבית ראשון, מכל מקום בדרך כלל גברה הפנימיות על החיצוניות, כי הלא ראו קדושת בית המקדש והנסים כגון לשון של זהורית וכו'. אבל לאחר החורבן בעוונותינו הרבים גברה החיצוניות על המעשים, ועל כן תיקנו לנו חז"ל יום שני של ראש השנה באופן קבוע. הרי שיש לנו שני דיני שמים נפרדים בשני הימים. ביום הראשון דנים את האדם על דרגת פנימיותו, אם יזכה בדין במבט ההשגחה הפרטית. ובחסדי שמים הוסיפו לנו עוד בחינה אחרת בדין, שאם לא זכינו ח"ו בדין הראשון אולי נזכה בבחינת דינא רפיא.

דרגות בתשובה

"לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אף על פי שלא לשמה, כי מתוך שלא לשמה בא לשמה" (פסחים נ:). הרי שעלינו לעסוק בתורה ומצוות גם אם המעשים עדיין אינם נובעים מפנימיות הלב, אלא שסיבות חיצוניות גורמות להם. אולם לא תתכן תשובה על ידי שלא לשמה, כי התשובה צריכה לבוא מתוך הכרות אמיתיות בפנים הלב. אמרו רז"ל על סדר הברכות בשמונה עשרה (מגילה י"ז): "ומה ראו לומר תשובה אחר בינה, דכתיב (ישעיהו ו') ולבבו יבין ושב ורפא לו". הרי שהתשובה נובעת מבינה, שמקורה בפנים הלב.

בהרבה דברים נאמר "לעולם יעסוק אדם... שלא לשמה", אבל התשובה איננה נכללת בהם. הן פעולת ה'שלא לשמה' היא לשמש כסיוע לנקודה

נאמר בישיבת פוניבז', ביום ד' כי תבא, תש"ט.

עצות לזכות בדין¹²

על ידי שיהיו הכלל צריכים לו

- נד -

"מלך וציבור, מלך נכנס תחילה לדין, מאי טעמא? מקמי דליפוש חרון אף" (ר"ה ת, ב). מלך יש לו זכות הכלל כי הוא משרת לכלל, ולכלל יש גדר רחמים שהוא "קודם" (-פי' קודם במעלה) ועולה למעלה מחרון אף, ששייך ביחידים. והיינו משום שהנצרך לכלל הוא כלי מוכרח המציאות כי העתיד תלוי בו, מה שאין כן כל יחיד ויחיד.

והלימוד: הרוצה לזכות ביום הדין יעשה את עצמו נחוץ לכלל.

★

- נה - עיין במגילה (כו, ב. כח, א) בכל אלה ששאלום במה הארכת ימים, היתה תשובתם אם במידות טובות לבני אדם או בכבוד מצוות. והיינו כי כאשר אדם נוהג בהנהגות אלו, אפילו אם הם אינם באים מפנימיותו לגמרי, אבל משפיעים על סביבתו לטובה, וממילא הוא זוכה בתורת כלי לכלל.

וכן מדוקדק במה שאמרו שם, שאחד אמר מימי לא קדמני אדם לבית המדרש, ולא אמר שעסק בתורה בהתמדה יתירה, אלא הזכיר את עצם ביאתו לבית המדרש, והיינו כי בכך היוה דוגמא לכלל הציבור. ואפילו מה שאמרו (שם) שלא הלך ד' אמות בלי תורה ותפילין, עי' יומא (פו, א) שזה היה אצלם מבחינת שמירה מחילול השם, שהרי הכל למדו מהנהגתם.

מה נכון להתחזק לפני יום הדין בענינים אלה. ועיין ראשית חכמה שער התשובה (סוף פ"ו) שמנה ענינים אלו בדרכי התשובה.

★ ★ ★

12. ע"ע לעיל עמ' עט, מאמר "אימת הדין - הדרך לזכות בדין".

על ידי צירוף כלל

- 11 -

בדי לזכות לרחמים צריך להצטרף אל הכלל, כי הרחמים הם רק עם הכלל. לכן, למתגאה יש סכנה גדולה ביום הדין, אפילו בעניני עוה"ז, כי איננו נידון במידת הרחמים, אלא במידת הדין הקשה. ולא עוד, אלא אפילו מי שמצטיין מחבריו, ועל ידי זה נפרד מהם באיזה בחינה, כבר נידון לבדו בלי צירוף אל הכלל, ומצב כזה הינו סכנה גדולה עבורו!

וז"ל הזוהר (ח"ב מד): "ומה לעשות לך, היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא [באלישע כשרצה להכיר טובה לשונמית (מלכים ב' ד, יג)]: יומא דא... דכל בני עלמא קיימין בדינא (-ראש השנה), אמר לה: אי אצטרך לך לגבי מלכא עלאה על עובדין די בידך; ותאמר: בתוך עמי אנוכי יושבת... בשעתא דדינא... אינון דאשתמודעין ורשימין בלחודייהו, אף על גב דזכאין אינון, אתפסין בקדמיתא, ועל דא לא לבעי לאיניש לאתפרשא מבין עמא לעלם, דבכל זימני רחמי דקב"ה על עמא כולהו כחד... ובגיני כך אמרה בתוך עמי אנוכי יושבת".

נורא ואיום! השונמית לא חפצה שיתפלל עבורה אלישע הנביא להצילה מדין ראש השנה, משום שעל ידי תפילת הנביא הלא תהיה מצויינת, וממילא לא תהיה מצטרפת לזכות הכלל. [והטעם שמיאנה לזכות בזכות היותה כלי לנביא, כי הרגישה שההבדל ביניהם כל כך גדול, שלא יתכן צירוף פנימי ביניהם, ובצירוף חיצוני יחול עליה מידת הדין].

ואם כן, ק"ו מי שמעצמו - מבלי שיתפלל עבורו נביא גדול כאלישע, אך מפני גבהות ליבו לבד, מתפרד הוא בליבו ומחשיב את עצמו גדול ומצויין מאחרים, כמה מתרחק הוא מחלות רחמיו ית', ומתדבק במידת הדין הקשה.

★

זכות הכלל היא העצה המיוחדת! הכלל דבוק תמיד ברחמיו ית'. ואין גבול לרחמים על הכלל, כמפורש בתורה (ויקרא כו, מד): "כי לא מאסתים ולא געלתים לכלותם".

- 12 -

ואיך נדבק את עצמנו אל הכלל?